

مقدمه

عدد چهل در فرهنگ دینی و اسلامی در میان سایر اعداد از جایگاه ویژه ای برخوردار است. به راستی راز و رمز آن چیست. آیا صرفاً يك اعتبار و قرارداد است که برای هر عددی می توانست درنظر گرفته شود و یا اینکه از يك پشتوانه تکوینی و تکاملی روند حرکت انسان در ابعاد مادی و معنوی برخوردار است. دراین رابطه بهترین منابعی که حق مطلب را در تبیین رموز عدد چهل ادا می کند آیات شریفه قرآن و روایات معصومین(ع) است که مرکز فرهنگ و معارف قرآن در مقاله حاضر در مقام بیان این مطلب برآمده که با هم آن را از نظر می گذرانیم.

شکل گیری شخصیت انسان

اهمیت چهل سالگی انسان قابل انکار نیست، چنانکه در روایات متعددی از پیامبر «ص» و معصومان آمده است: هنگامی که بنده به چهل سالگی می رسد خداوند به دو فرشته مراقب او می گوید: ازاین پس بر او سخت بگیرد و همه کارهای کوچک و بزرگ و زیاد و کم را ثبت کنید. این روایات همه از این حقیقت خبر می دهند که شخصیت انسان تا چهل سالگی شکل گرفته و از آن پس تحولات درونی در او سخت تر می شود .

مشرب عرفا

دانشمندان مسلمان بویژه آنان که مشرب عرفانی دارند، به عدد چهل در زمینه خودسازی به دیده اهمیت می نگرند و برای این عدد در فعلیت یافتن استعدادهای انسان و کامل شدن ملکات اخلاقی و پیمودن درجات معرفت تأثیری ویژه قائل هستند.

منظرقرآن

عدد چهل یا اربعین، از موضوعاتی است که در قرآن و روایات از جایگاه ویژه ای برخوردار است و تاکنون کتاب های فراوانی درباره آن نوشته شده است. در قرآن کریم این واژه در چهار آیه و مرتبط با سه موضوع دیده می شود:

1- در آیه 15 سوره احقاف از چهل سالگی انسان یاد شده و این که خداوند به همه انسان ها درباره نیکی به پدر و مادر سفارش کرده است؛ اما فقط نیکوکاران به این سفارش الهی عمل و به پدر و مادر خود نیکی می کنند و این نیکی را تا رسیدن به رشد کامل خود و رسیدن به چهل سالگی ادامه می دهند؛ آن گاه در چهل سالگی دعا می کنند و از خداوند توفیق می طلبند تا در برابر نعمت هایی که خود و پدر و مادرشان از آن برخوردار بوده اند، شکرگزار او باشند: (1) «و وصینا الانسان بوالديه احسانا حملته امه کرها و وضعته کرها و حمله و فصالة ثلاثون شهرا حتی اذا بلغ اشد و بلغ اربعین سنه قال رب اوزعنی ان اشکر نعمتک الی انعمت علی و علی والدی و ان اعمل صالحا ترضاه و اصلح لی فی ذریتی انی تبت الیک و انی من المسلمین».

2- در آیه 26 مائده از چهل سال ممنوعیت ورود بنی اسرائیل به سرزمین مقدس و چهل سال سرگردانی آن ها در قطعه ای از زمین خبر داده است: «قال فانها محرمه علیهم اربعین سنه یتیهون فی الارض فلا تاس علی القوم الفاسقین». این ممنوعیت پس از آن بود که موسی به قومش برای ورود به سرزمین مقدس فرمان داد؛ اما بنی اسرائیل به این دلیل که در آنجا مردمی جبارند، از اطاعت موسی سر باز زدند و گفتند: تا آنان از آن جا بیرون نروند، ما هرگز وارد آن شهر نمی شویم. در تورات نیز داستان سرگردانی بنی اسرائیل ذکر شده است.

3- آیه 51 بقره نیز از میقات چهل شبه موسی خبر می دهد: «و اذ واعدنا موسی اربعین لیله» که در آیه 142 اعراف به این صورت تفصیل داده شده است: «و واعدنا موسی ثلاثین لیله و اتممناها بعشر فتم میقات ربه اربعین لیله». مفسران برآنند که آن چهل شب در سی شب ذی القعدة و دهه اول ذی الحجه بوده است؛ چنان که در روایاتی از امام صادق (ع) نیز بر این تعیین دلالت دارد؛ (2) اما آلوسی بدون استناد به دلیلی، این احتمال را که میقات در سی روز ذی الحجه و دهه اول محرم بوده نیز نقل کرده است. (3) میقات چهل روز و چهل شبه موسی در تورات آمده است.

راز عدد چهل: مفسران در ذیل هر يك از آیات پیشین درصد بر آمده اند رازی متناسب با موضوع را برای عدد چهل بیان کنند. در آیه 15 احقاف از کمال رشد انسان و چهل سالگی وی یاد شده است. بیش تر مفسران، کمال رشد را در 33 سالگی می دانند؛ (4) ولی برخی آن را در همان چهل سالگی دانسته اند. (5) بنابه روایتی از امام صادق (ع) انسان در 33 سالگی به رشد کامل جسمانی خود می رسد و این رشد تا چهل سالگی ثابت است و از آن پس، بدن رو به کاستی می رود. (6) در هر صورت برخی، سر تأکید آیه بر چهل سالگی را این دانسته اند که از يك سو معمولاً عقل انسان در این سن کامل می شود و در همین زمان حجت خداوند بر او تمام شده، جهالت جوانی

از وی فاصله گرفته، حق واجب خداوند را در نیکی به پدر و مادر می شناسد و از سوی دیگر در چهل سالگی صفات اخلاقی در وی قوی شده، از آن پس به آسانی از او جدا نمی شود.

منظر روایات

آن چه قابل انکار نیست، اهمیت این مرحله از عمر انسان است؛ چنان که در روایات متعددی از پیامبر(ص) و معصومان آمده است هنگامی که عمر بنده به چهل سالگی می رسد، خداوند به دو فرشته مراقب او می گوید: از این پس بر او سخت بگیرید و همه کارهای کوچک و بزرگ و زیاد و کم او را ثبت کنید. (7) در حدیث آمده است: کسانی که به چهل سالگی می رسند و توبه نمی کنند، شیطان دستی به صورت آنها کشیده، می گوید: پدرم فدای رویی که رستگار نمی شود. (8) این روایات همه از این حقیقت خبر می دهد که شخصیت انسان تا چهل سالگی شکل گرفته، و از آن پس، تحولات درونی در او سخت تر می شود؛ البته در حدیثی از امام صادق(ع) نیز آمده که خداوند افراد چهل ساله را گرمی می دارد. (9) این روایت شاید دستوری اخلاقی برای رعایت احترام اشخاصی باشد که دارای عمری چهل سال و بیش تر از آن هستند.

آلوسی درباره سر چهل سال سرگردانی بنی اسرائیل می گوید: چهل سال، زمان لازمی بود که بنی اسرائیل از نادانی خود در مخالفت با موسی(ع) دست بردارند. (10) برخی دیگر نیز چهل سال را زمان لازم برای انقضای نسل نافرمان بنی اسرائیل - که به اخلاق فاسد خو گرفته بودند و نیز ظهور نسل جدید از آنان دانسته و برآند که پس از آن زمان، نسل جدید بنی اسرائیل وارد سرزمین مقدس شد. (11)

راز میقات چهل شبه موسی نیز روشن نیست؛ اما وجود این روایت از رسول خدا که فرمود: هر کس چهل روز اخلاص ورزد و اعمال خود را برای خدا خالص گرداند، چشمه های حکمت از قلبش بر زبانش جاری می شود: «من اخلص لله اربعین صباحا جرت ینابیع الحکمه من قلبه علی لسانه» (12) در کنار دو آیه میقات، سبب شده تا دانشمندان مسلمان، به ویژه آنان که مشرب عرفانی دارند؛ به عدد چهل در زمینه خودسازی با دیده اهمیت بنگرند و برای این عدد در فعلیت یافتن استعدادهای انسان و کامل شدن ملکات اخلاقی و پیمودن درجات معرفت تأثیری ویژه قایل شوند. (13) صدرالمتألهین شیرازی بر آن است که فقط پیامبران و اولیای الهی از راز تعیین عدد چهل باخبرند؛ سپس به نقل نکته ای لطیف از سهروردی، صاحب عوارف المعارف درباره راز آن می پردازد که خدای سبحان، گل آدم را در چهل روز سرشت؛ چنان که در حدیث آمده: «خمرت طینه آدم بیدی اربعین صباحا» و او را به گونه ای متناسب با عالم شهادت و غیب آفرید و در هر صباح که مرتبه ای از قوا و طبقه ای از اعضا را برای آبادانی جنبه شهادت (دنیاپی) وی در او به ودیعه نهاد بین او و عوالم غیبی حجابی پدید آورد و او را به نوعی از ساحت قدس الهی دور کرد؛ بنابراین برای بیرون آمدن وی از این حجاب ها و نزدیک شدن به آن ساحت يك اربعین اخلاص در عمل لازم است. وی در ادامه، همین نکته را منشأ تعیین عدد چهل (چله نشینی ها) برای خلوت ها و ریاضت های عارفان دانسته است. (14) هم چنان که روایت پیشین، توجه عارفان را به خود جلب کرد، نقل حدیث دیگری از رسول خدا(ص) که فرمود: هرکس از امت من چهل حدیث مورد نیاز مردم در امور دین را حفظ کند، خداوند او را در روز قیامت فقیه و دانشمند برمی انگیزد. (15) توجه فقیهان و محدثان را به خود

معطوف داشت، به طوری که کتاب های زیادی در زمینه چهل حدیث نگاشته شد. برخی بیش از 72 کتاب و برخی دیگر افزون بر 90 کتاب در این موضوع یاد کرده اند. روایات فراوانی نیز نقل شده که در آن به نوعی از عدد چهل نام برده شده است.

پی نوشت ها:

1. فی ظلال ، ج 6 ص 361
2. الکافی ج 4 ص 789 و نیز عیاشی ج 2 ص 158
3. روح المعانی مج 1 ج 1 ص 407
4. جامع البیان مج 13 ج 26 ص 22
5. مجمع البیان ج 9 ص 130
6. الخصال ج 2 ص 545
7. همان
8. روح المعانی مج 14 ج 26 ص 29
9. الخصال همان
10. روح المعانی مج 4 ج 6 ص 161
11. المنار ج 6 ص 338
12. بحارالانوار ج 67 ص 242
13. رساله سیر و سلوک ص 27 تا 41
14. تفسیر ملا صدرا ج 3 ص 371
15. بحارالانوار ج 2 ص 156